

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 8, (2021 Kış), ss. 473-485.

Geliş Tarihi: 29 Kasım 2020

Kabul Tarihi: 25 Ocak 2021

Kitap Tanıtımı/Book Review

Ali Sönmez, Yitik Miras Zeus Sunağı Avrupa'nın Kıskacında Âsâr-ı Atıka Politikası, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2020, 272 sayfa, ISBN: 9786257059183

Cahide SINMAZ SÖNMEZ*

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra âsâr-ı atıka ve müzecilik alanında başlayan faaliyetler, 1869'da Müze-i Hümâyûn'un kurulması ile sonuçlanmıştır. Hemen akabinde ise 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında yürürlüğe giren Âsâr-ı Atıka Nizamnâmeleri ile eski eser meselesi, hukuki bir zemine, denetime ve yurt dışına çıkarılmasına yasak getirilmesi de dâhil, düzenli bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti, diğer birçok alanda olduğu gibi, bu konuda da bağımsız bir politika izleyememiş, paha biçilmez değerdeki buluntuların yurt dışına götürülmesi ve kaçakçılık, yapılan hukuki düzenlemelere rağmen engellenememiştir. Bu durumun ortaya çıkışında, geniş halk kitlelerinin eski eserlerin ifade ettiği önemi anlayamaması ve ilgisizliği; konuya sahip çıkacak yeterli bürokrat kadroların olmaması, yasal düzenlemelerde ortaya çıkan boşluklar, kaçakçılık, vb. sebeplerden kaynaklanan sakıncalar şüphesiz son derece önemlidir ve saydığımız tüm bu olumsuzluklar yerli ve yabancı literatürde üzerinde en fazla durulan konular arasındadır. Ancak bu konuda bir yargıya varılabilmesi, sadece kendi eleştirimizi yapmakla değil, konunun diğer muhatabı olan yabancı devletlerin ve kazı yapanların gösterdikleri tavrın incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir.

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (cahides@yahoo.com). ORCID ID: 0000-0001-7772-9236.

Bu bağlamda Ali Sönnmez'in Yitik Miras Zeus Sunağı Avrupa'nın Kısacında Âsâr-ı Atıka Politikası isimli eseri, Tanzimat Fermanı ilanı sonrasında Osmanlı Devleti'nin âsâr-ı atıka politikası ile uygulamalarında meydana gelen değişimi ve bu değişime direnen yabancı devletlerin baskıları neticesinde konunun Osmanlı dış siyasetinin önemli parçası haline gelmesini, Zeus Sunağı'nın Berlin'e götürölme öyküsü bağlamında anlatmayı amaçlamaktadır.

Toplam 272 sayfa ve iki bölümden oluşan eserde, Osmanlı arşiv belgeleri dönemin yabancı kaynakları ile karşılaştırılmalı olarak ele alınmış, eserde ayrıca arşiv vesikaları, Bergama'da yapılan kazılara ait fotoğraf ve kazı notlarını içeren 59 adet fotoğraf da kullanılmıştır. Eserin başlangıcında Ali Sönnmez'i tanıtan kısa bir yazı ve çalışmalarına ait bilginin akabinde, içindekiler, kısaltmalar, resim listesi ve önsöz bölümü yer almaktadır.

Hazırlanmış olduğu eserin giriş bölümünde (s. 21-27) özellikle arkeoloji kavramının ortaya çıkışını irdeleyen yazar, tüm uygarlıkların, kendilerinden önceki medeniyetlerin ürünleri ile ilgilendiklerini, dini kökenli korku ya da saygı, sanatsal değer, ekonomik değer, kullanım değeri vb. birçok etmenin hemen tüm devletleri taşınır veya taşınmaz kültür varlıklarına karşı bir tavır takınmaya zorladığından bahseder. Yazara göre arkeoloji, kavramsal olarak Rönesans dönemin ürünüdür. Rönesans hümanistlerinin antik çağ sanat yapıtlarına yönelmeleri, eski eser toplamaları ve soyluların bu alanda yapılan çalışmalara parasal destek vermeleri arkeoloji alanındaki ilk kıpırdanmalardır. Nitekim 16. yüzyıldan itibaren kadim döneme ait eserler, paganizm bağlamında değerlendirilmekten çıkmış ve hümanist ideallerin dayandığı bir dönemin göstergeleri olarak algılanmaya başlanmıştır. Maddi servetlerine manevi bir boyut katmak isteyen dönemin zenginlerinin oluşturduğu özel koleksiyonlar da bu sırada kurulmuştur. Özel koleksiyonların malzemesi olan bu eserlerin sağladığı ilgi, özellikle 16. ve 17. yüzyıldan itibaren pek çok seyyah ve araştırmacının Osmanlı topraklarına akın etmesine, kendi kültürlerinin temeli olarak düşündükleri eserleri ülkelerine götürmek için çaba sarf etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Eskiçağa ve arkeolojiye karşı gelişen bu ilgi, Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda, eski eser koleksiyonculuğunun yerini alan ulusal müzeciliğin yaygınlaşması ile daha da artmıştır. Fransız aydınlanmacı düşünürlerin, krallığa ait koleksiyonların halka açılmasına ilişkin gösterdikleri çabalar, Louvre Sarayı'nın 27 Temmuz 1793 tarihli bir kararname ile müze olarak düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay bilimsel müzecilik açısından bir dönüm noktası olacaktır. Bu tarihten itibaren gelişmekte olan müzelere antik

eser kazandırma düşüncesi, Oryantalizm'in de verdiği bir hızla ön plana çıkmıştır.

Yazara göre Osmanlı Devleti de kurulduğu tarihten itibaren sadece miras aldığı Türk-İslam Medeniyetine ait değil aynı zamanda kendisinden önceki medeniyetlere ait binlerce yıllık kültürel birikime karşı olumlu veya olumsuz belirli bir tavır oluşturabilmiştir. Osmanlı çağında seçilmiş nesnelerin yer aldığı az sayıdaki teşhir bu açıdan dikkate değerdir. Bunlardan en önemlisi içerisinde el yazmaları, porselenler, eyer, mücevher, kostüm, silah ve diğer değerli eşyalar içeren Topkapı Sarayı'dır. İstanbul'un fethinden sonra gerek Osmanlı silahları, gerekse savaş ganimeti olarak ele geçirilen nesnelerin yer aldığı ve bir savaş deposuna Cebehane'ye dönüştürülen Aya İrini Kilisesi de, yalnız kilise mimarisi açısından değil, barındırdığı askeri malzeme ve kutsal emanet koleksiyonları açısından da simgesel bir değer olarak ortaya çıkmıştır.

Yazara göre erken Osmanlı döneminde eski eserlerin korunmasında göze çarpan bir diğer önemli husus, eski nesnelerin yeni yapılarda kullanılmasını ifade eden devşirme yönteminin kullanılmasıdır. Kamu binaları, askeri yapılar ve surlarda eski eserlere ait parçaların kullanılması sıklıkla göze çarpar. Eski yapılar, gündelik yaşamın bir parçası konumunda oldukları için korunmaları, onarımlarının yapılması gerekli görülmüş ve yapının kullanılabilir halde kalması için azami çaba sarf edilmiştir. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde, eski bir mabet veya kilisenin restore edilip hemen yanına yapılan bir minare ile camiye çevrilerek günümüze kadar ayakta kaldığını veya geçmiş çağlara ve uygarlıklara ait bazı kalıntıların çeşitli mimari eserlerde ikinci kez kullanıldığını görmek mümkündür.

Eski eserlerin korunması ve müzecilik faaliyetleri olarak belli bir sistem dâhilinde geliştiği dönemin Tanzimat Fermanı ilanından sonra başladığını belirten yazar, bu süreci "Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atıka Politikası" başlığını verdiği bölümde değerlendirmiştir. Yazara göre, yaklaşık bir asırdır Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerinde Avrupa'yı yakından tanıma fırsatı bulan ve Tanzimat döneminde siyasi, mali, askeri ve sosyal alanlarda belirleyici unsur olarak ön plana çıkan bürokrat kesim, Yunan-Roma eserlerinin Avrupa'nın kültürel değerleri açısından sahip olduğu önemin farkındadır. Osmanlı topraklarından çıkarılan tarihi eserlere 19. yüzyıldan itibaren Avrupalıların artan ilgisi ve bu ilginin giderek dış siyasetin önemli bir aracı haline gelmeye başlaması da Tanzimat sonrasında Osmanlı aydınlarının yeni düzenlemeler yapmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı

Devleti, 1840'tan itibaren eski eser politikasını, bir yandan zaten sahibi olduğu Yunan-Roma eserlerini kadim dünyanın kültürel mirasçıları olduklarını savunan uluslar kulübüne girmek, diğer taraftan ise Osmanlı toprağında ortaya çıkarılan arkeolojik eserleri Osmanlı mirasına dâhil etmek olarak benimseyecektir.

Birinci bölümün ilk ana başlığı olan Âsâr-ı Atika Politikasında Değişim ve İlk Uygulamalar (1839-1868) kısmında yazar (s. 30-59), Tanzimat döneminde başlayan Batılılaşma hareketlerinin ilk yansımalarından birisinin eski eserlerin toplanmaya başlaması ve organizasyonu olduğunu vurgulamış, öncelikli hedefin ise taşradan eserlerin toplanarak, merkezde büyük bir müzenin kurulmasına ayrıldığı ifade etmiştir. Bu bağlamda Harbiye Anbarı olarak hizmet veren Aya İrini Kilisesi'nin müze olarak düzenlenmesini ve ülke genelinde toplanacak eserlerin müze koleksiyonuna dâhil edilmesini isteyen Ahmet Fethi Paşa, 1846 senesinde ilk olarak Harbiye Anbarı'nı ikiye bölerek koleksiyonları bu bölmelere yerleştirir. Bu bölümlerden birincisi eski silahların sergilendiği ve daha sonra askeri müze olarak düzenlenecek olan Mecnâ-i Ešliha-i Atika; ikinci bölüme ise 1869'da Müze-i Hümâyün adı verilecek olan ve Yunan ve Bizans dönemine ait eserlerin bulunduğu Mecnâ-i Âsâr-ı Atika ismi verilir.

Yazara göre Osmanlı Devleti'nde eski eser bilincinin oluşmaya başladığı dönem, aynı zamanda Avrupalıların Osmanlı topraklarındaki arkeolojik etkinliklerini yoğunlaştırdığı sürece denk gelmektedir. 19. yüzyıl ortalarında doruğa ulaşan bu ilginin temelinde ise Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi ve Philhellenizm yatmaktadır. Nitekim Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi Avrupa'ya, kendi mirası ile Kitab-ı Mukaddes'de anlatılan Yakındoğu (Osmanlı sınırları içinde bulunan Mısır, Mezopotamya ve Filistin) mirası arasında, kültürel kalıntıları kullanarak maddi bağ kurması için yeni ve modern bir yöntem sunarken; Philhellenizm de Avrupalıların kadim Yunan eserlerini modern kimliğin simgeleri olarak kullandıkları bir pan-Hellenist girişimi haline gelmiştir. Bu sebeple 19. yüzyılın yeni ve yenilenmiş müzecilik anlayışında yabancı devletlerin hemen tümü dikkatlerini, bu konuda henüz hukuki bir engel bulunmayan Osmanlı topraklarına çevirmeye başlamışlardır. Nitekim 1869 tarihli ilk Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi'nden önce kazı yapan Batılıların arkeolojik eserleri gerek yasal boşluklardan yararlanarak gerekse de çalarak kendi ülkelerinin müzelerine nasıl kaçırdıkları yazar tarafından arşiv belgeleri kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümün bir diğer başlığı olan İktidar Olup Muktedir Olamamak: Âsâr-ı Âtîka Politikasında Yeni Düzenlemeler (1869-1881) kısmında ise yazar (s. 60-93), Müze-i Hümâyûn'un kuruluşu ile 1869 ve 1874 tarihli Âsâr-ı Âtîka Nizamnamelerinin içeriği ve uygulamalarda ortaya çıkan sorunları ele almıştır. 1869 senesinde Müze-i Hümâyûn'un kuruluşu ile birlikte aynı yıl ilk Âsâr-ı Atîka yasası da yürürlüğe girmiş ve Osmanlı tarihinde ilk kez eski eserlerin yurt dışına çıkışı bu düzenlemeyle yasaklanmıştır. Yazara göre bu düzenlemenin ilk etkisi kazı yapan yabancıların hırsızlık faaliyetlerini arttırmasıdır. Bu konudaki en çarpıcı örnek Truva'dan paha biçilmez değerdeki eserleri 1873 senesinde Atina'ya kaçırarak Heinrich Schliemann'dır. Osmanlı yönetimi eserlerin kaçırıldığını öğrenmesi sonrasında gerekli soruşturmayı yaparak sorumluları hakkında yasal süreci başlatmış, hemen akabinde ise tarihimizdeki ilk eski eser davasını Schliemann'a karşı Atina'da açmıştır. Osmanlı Devleti bu süreçte eserlerin bulunması için hafiye memurları dahi görevlendirmişse de Truva Hazinesi'ni geri alabilmek mümkün olamamıştır. Yazara göre 1869 düzenlemesinin bir diğer önemli etkisi ise yabancı devletlerin yeni bir eski eserler yasası hazırlanması konusunda Osmanlı Devleti'ne yaptıkları baskıdır. 1869 düzenlemesinin eski eserlerin yurt dışına çıkış yasağını getiren maddesinin değişmesini isteyen yabancı devletlere, bu konuda yardım edecek kişi ise o tarihlerde Osmanlı İmparatorluk Müzesi'nin başında olan Philip Anton Dethier'dir. Bizzat Dethier tarafından hazırlanan ve literatürde üçte bir yasası olarak da bilinen 1874 tarihli yeni yasayla, eserlerin üçte biri devlete, üçte biri arazi sahibine ve üçte biri de kazıyı yapana verilmekte ve eserler yurt dışına çıkarılabilmektedir. Bu yasanın Osmanlı eski eser politikasına verdiği zararı eserinde örnekleriyle açıklayan yazar, birinci bölümün son ara başlığı olan "Muktedir Olma Yolunda: Osman Hamdi Bey ve Sonrasında Âsâr-ı Atîka Politikası" (1881-1910) kısmında (s. 94-125), söz konusu durumun 1881 senesinde Müze-i Hümâyûn'un başına geçen Osman Hamdi Bey dönemiyle değiştiği iddiasındadır. Müzenin başına geçmesinin ardından ilk olarak eserlerin yurt dışına çıkışını yasaklayan yeni bir kanun üzerine çalışmaya başlayan Osman Hamdi Bey'in bu girişiminin, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere pek çok devletin tepkisini çektiğini belirten yazar, Sultan Abdülhamid'in verdiği destek sayesinde yasanın yürürlüğe girdiğini belirtir. 1906 senesinde Türk-İslam eserlerinin korunmasına yönelik maddeleri de içerisinde barındıran bir diğer yasayı daha hazırlayan Osman Hamdi Bey'in aynı zamanda, İmparatorluk müzesi adına kazılar yaparak (milli kazılar dönemi) Müze-i

Hümâyûn'u dñyanın sayılı müzelerinden birisi haline getirdiği de yazarın örneklele ele aldığı konular arasındadır.

Eserin ikinci bölümü Yitik Miras Zeus Sunağı başlığını taşımaktadır. İkinci bölümün ilk ana başlığı olan "Bir Antik Dönem Metropolü Pergamon" kısmında yazar (s. 127-146), antik dönemde Pergamon şehrinin tarih sahnesine çıkışını anlatmakta ve Zeus Sunağı'nın yapılışı ve önemi hakkında bilgi vermektedir. Yazara göre Pergamon şehri, Hellenistik krallık başkentine yaraşır ihtişamına Kral II. Eumenes (MÖ 197-159) döneminde ulaşacaktır. II. Eumenes döneminde şehrin aşağısına, ovanın kenarına kadar inen, toplam 4 km uzunluğunda daha büyük ve daha sağlam yeni surlar yapılmış (Eumenes Surları), surların içinde yer alan mermer Dionysos Tapınağı ile birlikte tiyatro terası ve ayrıca Büyük Gymnasion da bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır. Yapılan inşa faaliyetleri ile kentin genişliği 21 hektardan 90 hektara ulaşmış ve kentin merkezi, Pergamon Sunağı'nın (Zeus Sunağı) inşasıyla da görsel bir anıtsallık kazanmıştır. At nalı şeklinde ve yaklaşık olarak 35.64 metre genişliğinde ve 33.40 metre derinliğinde olan yapının tamamı, Prokennesos (Marmara) ve Lesbos (Midilli) adalarından getirilen mermerlerden inşa edilmiştir. Zeus Sunağı, II. Eumenes'in hükümdarlığının son yıllarında, MÖ 168-166'da Galatlara karşı kazanılan zaferden sonra gücünün zirvesine ulaştığı dönemde, inşa edilmeye başlanmış ve II. Attalos döneminde de devam edilmiştir. Sunak bu anlamda özellikle dış cephedeki büyük frizden dolayı Zafer Anıtı olarak değerlendirilmiştir.

Yazar sunağın dış duvarlarının Gigantomakhia olarak bilinen Titanlar (Olympos Tanrıları öncesi hüküm süren tanrılar) ile Zeus'un başını çektiği Olympos Tanrıları arasındaki savaşı gösteren yüksek kabartmalı bir frizle süslendiğini belirtir. Ortalama 2.30 metre yüksekliğindeki kabartmaların bulunduğu frizin uzunluğu 120 metreyi bulmaktadır. Yaklaşık 120 levhadan oluşan frizde, levhaların genişlikleri 0.70 ile 1.10 metre arasında değişir. Bu frizin doğusunda, Zeus ve Athena'nın Titanlar ile savaşının anlatıldığı sahne ile Olymposlu Tanrılara yer verilmiştir. Frizin güneyinde ışık ve gece tanrıları betimlenmiş, kuzey kanatta ise isimleri hala okunabilen Triton ve Amphitrite gibi deniz tanrıları hâkimdir. Sunağın iç avlu duvarlarında ise Pergamon şehrinin efsanevi kurucusu Telephos'un hayatından olayların tasvir edildiği ikinci ve daha küçük bir friz daha vardır. Bu friz 1.58 metre yüksekliktedir ve 74 adet olan levhaların üzerinde, ayrı ayrı sahnelerle devam eden bir anlatımla, kentin efsanevi kurucusu Telephos'un hayatından kesitler sunulmuştur.

Yazara göre Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Zeus Sunağı eski önemini kaybetmeye başlamış ve 8. yüzyılda Pergamon'a yapılan Emevî akınları sırasında kısmen tahrip olmuştur. Zira 716'da Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki Emevî kuvvetleri tarafından kuşatılan Pergamon Kalesi'nin güçlendirilmesi kapsamında Got Duvarları önüne başka bir savunma duvarı daha örülmesi gündeme geldiğinde, duvarda gerekli yapı malzemesini temin etmek için Zeus Sunağı ve diğer yapılar sökülmüş ve çıkan mermer mimari parçalar ile kabartma levhalar bu yeni duvarda kullanılmıştır. İzmir ve Efes'e uzanan önemli bir güzergâh üzerinde bulunması sebebiyle Haçlıların geçiş yollarından biri olan Pergamon'un Bizans döneminde neredeyse terkedilmiş bir şehir görüntüsü sergilediğini belirten yazar, şehrin 14. yüzyılın başında önce Karesioğulları'nın, 1334-1335 senesinde ise Osmanlı Devleti'nin idaresine geçtiğini belirtir. Osmanlı yönetimi idaresine girmesinin ardından Bergama, kısa süre içerisinde bir Türk-İslam şehri hüviyetine kavuşarak yeniden canlılık kazanmıştır. XIV-XVI. yüzyıllar arasında yapılan Ulu Camii (1399), Kurşunlu Camii (1439), Hacı Hâkim/Hekim Camii (1513), Laleli Camii (1534), Ansarlı Camii (1543), Şadırvan Camii bu sürece katkı sağlamıştır. XV. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilen ve bugün mevcut olmayan Umur Bey Medresesi geniş vakıflara sahiptir ve içerisinde vakfa gelir getiren 107 dükkân yer almaktadır. 1432'de Hâtib Paşa olarak bilinen Hibetullah b. Mahmud tarafından yaptırılan Hâtib Paşa Medresesi için ise 52 dükkân ve bir han vakfedilmiştir.

Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin de eserlerinde bahsettiği Bergama, sahip olduğu zengin tarihsel birikim, antik dönem kalıntıları ve özellikle Hristiyan dünya için taşıdığı önem dolayısıyla, 15. yüzyıldan itibaren araştırmacıları ve seyyahları kendisine çekmeye başarmıştır. 15. yüzyıl başlarında (1431-1441) Bergama'ya iki kez gelen Anconalı tüccar ve hümanist Cyriacus bu ziyarete ait kayıtlarında antik kalıntılardan bahsetmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin İstanbul elçiliğinde papaz olarak görev yapan Thomas Smith, Fransız hekim ve arkeolog Jakob Spon Bergama'ya gelmiş, 18. yüzyılın son çeyreğinde (1784-1791) Bergama'ya gelen Marie Gabriel Florent Auguste de Choiseul-Gouffier plan, çizim ve gravürlerin yer aldığı kitabıyla, antik Pergamon'la ilgili en ayrıntılı bilgileri aktaran öncü bir isim olmuştur. XIX. yüzyılda ise özellikle Jean Nicolas Huyot, Baron Anton Prokesh von Osten, Charles Macfarlane, Charles Texier, Charles Fellows gibi isimlerin kaleme aldıkları eserler ile harita ve çizimleri, antik Pergamon şehrine ait önemli bir boşluğu doldurmaya yardım etmiştir.

İkinci bölümün bir diğeer ara başlığı “Pergamon’un Kâşifi Carl Humann” başlığını taşımaktadır (s. 147-158). Yazar bu kısımda, Zeus Sunağının Berlin’e götürülmesinde kilit rol oynayan Carl Humann’ın Osmanlı topraklarına gelişini ve Zeus Sunağı’na ilişkin kaçak kazı faaliyetleri de dâhil yaşanan süreci (1861-1878) yabancı kaynaklar ve Osmanlı arşiv belgeleri ışığında karşılaştırmalı olarak kaleme almıştır. 4 Ocak 1839’da, Almanya’nın batısında Essen yakınındaki Steele’de, dünyaya gelen Carl Wilhelm Humann, 1861 senesinde inşaat mühendisi olmuştur. 1861 sonbaharında kendisine tüberküloz başlangıcı teşhisinin konulması ve doktorun sıcak bir iklimde yaşamasına dair verdiği tavsiye üzerine Humann, o zamanlar Osmanlı toprağı olan Sisam’da inşaat mühendisi olarak çalışan abisi Franz Humann’ın yanına gitmiştir. Carl Humann’ın ilk ciddi projesi, 1866 senesinde, ağabeyi Franz Humann’ın İzmit-Geyve yolunun yapımına dair Osmanlı Devleti’nden almış olduğı imtiyazdır. Toplam 38 km olan yolun başarıyla bitirilmesi, 1867 senesinde Dikili-Karaağaç ve Bandırma-Balıkesir arası yolların inşa ve bu yollarda araba işletme imtiyazının 20 sene müddetle kendilerine verilmesini sağlamıştır. Merkez ofisini ilk olarak Ayvalık’ta kuran Humann, 1869 senesinde ise merkezini Bergama’ya taşımaya karar vermiştir. Gerçekleştirdiğı yoğun çalışma temposu içerisinde akıcı bir biçimde Türkçe ve Rumca öğrenen Humann, bu meziyetini bürokratlarla iyi ilişkiler kurmak için olduğı kadar, zaman zaman karşılaştığı soyguncuları, eşkıyaları vb. kesimleri ikna için de kullanmıştır.

Yazara göre Bergama’ya yerleştikten sonra bölgede kaçak kazılar yapmaya başlayan Humann, yol inşaatında çalışan işçilere de toprak üstünde bulduğı eserleri depolama görevi vermişti. Ortaya çıkardığı eserleri Osmanlı Devleti’nden saklayan Humann, küçük çaplı da olsa bir müze dahi kurmuştu. Kaçak kazı ve araştırma faaliyetleri sırasında Humann, diğeer antikalarla birlikte, ne olduğunu bilmeden Zeus Sunağı’na ait rölyef parçalarını da “korumaya” almıştı. 1871 senesinde oluşturduğı koleksiyonu kaçak yollarla Almanya’ya yollayan Humann, bu faaliyetleri nedeniyle 1872 senesinde Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesi yapıldığı gibi, kendisine 4. sınıf Prusya Kraliyet Tacı madalyası verilmiş ve kaçak kazılarına devam etmesi de özellikle istenmişti. Yazar’a göre Humann’ın Bergama’daki kaçak kazıları Almanya’nın resmi olarak kazı izni aldığı 1878 senesine kadar devam etti.

İkinci bölümün “Kayıp bir Eser: Zeus Sunağının Bulunuşu ve Almanya’ya Götürülüşü (1878-1886)” adlı ara başlığında (s. 159-230) yazar, Almanya’ya 1878 senesinde hangi siyasi şartların belirlediğı ortamda kazı izni verildiğini,

Almanya'nın Zeus Sunağı'nın önemini Osmanlı yetkililerinden nasıl gizlediğini, Müze-i Hümayûn Müdürü Philip Anton Dethier'in Zeus Sunağı parçalarının Almanya'ya devri konusunda etkisinin olup olmadığını irdelemiş ve 1878-1886 yılları arasında üç sezon olarak yapılan Alman kazılarını, dönemin yabancı kaynakları ve Osmanlı arşiv belgeleri ile karşılaştırarak değerlendirmiştir.

Yazara göre Profesör Alexander Conze'nin, 1877 senesinde Berlin Müzesi'nin antik heykeller bölümünün müdürlüğüne atanması, Bergama'da Alman kazılarının gündeme gelmesini sağlayan temel gelişme olarak görülmektedir. 1877'de Humann tarafından gönderilen friz parçalarını, Eski Müze binası (Shinkel Müzesi) içinde bulunduğu bahsedilen Conze, kendinden önceki müze müdürlerinden farklı olarak bu eserlerin az bilinen bir yapı türünün podyumunu çevreleyen anıtsal bir frize (Gigantomakhia Frizi) ait olduğunu anlamıştır. Conze, Humann'a friz parçalarını toplaması ve tüm yapıyı yeniden oluşturmanın yollarını araması yönünde talimat verdiği gibi, Bergama'da bir müze kazısı yapılması için de hazırlıklara başlamıştı. Nitekim Conze kısa sürede hem Prusya Hükümeti'nin hem de daha sonra III. Friedrich olarak tahta geçecek olan Alman Veliâhdının ilgisini kazılara çekerek, gerekli diplomatik ve finansal desteği sağlamaya çalıştı. Almanya'nın Bergama'da bulunan Zeus Sunağı'na bu derece önem vermesi, özellikle Avrupa Devletleri'nin kendilerini tanımladıkları medeniyete sahip olma ve güç gösterinin yansımasıydı. Londra'da British Museum (1753), Paris'te ise Louvre (1793) müzelerinin kurulması ve özellikle Fransız Devrimi'nden sonra sanat ve sanat koleksiyonculuğunun adeta bir varoluş mücadelesine dönüşmesiyle müze, devlet politikasının önemli bir aracı haline gelmişti.

Yazara göre, 1871'de birliğini sağlayan Almanya, hemen neredeyse 19. yüzyılın son çeyreğine kadar bu yarışın dışında kaldı. Aslında, gelecekteki Müze Adası'nın (Museuminsel) çekirdeği olacak olan ve aşamalı olarak her biri farklı temaya sahip bir dizi müze kurulmasına, 1820'lerden itibaren başlanmıştı. Ancak açılmış olan bu müzelerin hiç biri, içerik itibarıyla, özellikle de İngiltere ve Fransa müzeleri ile rekabet edebilecek seviyede değildi. Bu nedenle Bergama'da Carl Humann tarafından bulunan eserler Almanya açısından çok değerli hale gelmiş ve her ne olursa olsun Osmanlı Devleti'nin kazı iznine ikna edilmesi ve içerisinde şaheser olarak nitelendirilen frizlerin bulunduğu Zeus Sunağı'nın Almanya İmparatorluk müzesine taşınması birinci hedef olarak planlanmıştı. Yazara göre Almanya açısından bu isteklerini elde etmesini sağlayacak şartlar da 1878 senesine gelindiğinde oluşmaya başlamıştı.

Balkanlar'da birçok isyanla boğuşan, Rusya'ya karşı 1877-1878 (93 Harbi) savaşını kaybeden ve ekonomik olarak büyük sorunlar yaşayan Osmanlı Devleti bu tarihlerde, Almanya'nın iktisadi, siyasi, askeri ve kültürel nüfuz alanına girmeye başladı. Almanya böylece arkeolojik eserlerin araştırılması için gerekli izinleri kolayca alma ve kendi ülkelerine götürmeleri yönünde şantaj ve baskı mekanizmasını kullanabileceği güce erişmişti. Almanya'nın Bergama'da kazı ve araştırma iznine dair talebinin 6 Ağustos 1878 tarihinde onaylandığını belirten yazar, verilen iznin 1874 yasası kapsamında üçte bir Almanya'ya, üçte ikisinin ise Osmanlı Devleti'ne bırakılmak üzere düzenlediğini ancak ilk iki kazı sezonu bitiminde (9 Eylül 1878-Aralık 1881), Zeus Sunağı'na ait parçaların hepsinin Almanya'ya devredildiğini açıklamaktadır. Bu süre içerisinde kazılarda ortaya çıkarılanlar ise Zeus Sunağı'nın yaklaşık yüzde seksenine tekabül etmekte olup, diğer yüzde yirmiye ait olan parçalar ise üçüncü kazı sezonu (1883-1886) ve 1900-1913 yılları arasında gerçekleşen diğer kazı sezonlarında Almanya'ya devredilmiştir.

Yazarın değerlendirmesine göre böyle bir sonucun ortaya çıkmasının temel sebebi, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde kurmuş olduğu siyasi baskıyla doğrudan ilişkilidir. Aslında verilen kazı iznine göre eserlerin üçte ikisine sahip olan Osmanlı Devleti, kazıların başlamasından itibaren yaklaşık sekiz ay boyunca doğrudan Almanya Veliahdı'nın talepleri ve ısrarına maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti, yasaya göre kendisine ait eserlerin Almanya'ya verilmemesi için belli bir süre direnç gösterebilmiş olsa da yükselen Alman nüfuzu karşısında bu siyasi baskıyı kabullenmek zorunda kalacaktır. Böyle bir sonucun ortaya çıkışında Almanya'nın izlemiş olduğu stratejinin de büyük etkisi olduğundan bahseden yazar, 1877 senesinden beri Bergama'daki eserlerin önemini kavrayan ve açıklanması halinde dünyada büyük yankı uyandıracığını tahmin eden Almanya'nın, Osmanlı Devleti ile paylaşım esaslarına dair pazarlıklar sonuçlanuncaya kadar, eserleri kendi kamuoyu da dâhil herkesten gizlediğini belirtir. Nitekim 1878 senesi sonuna kadar Almanya'ya binlerce parça gönderilmesine rağmen, Zeus Sunağı'na ait ilk kamuoyu açıklamasının 1880 senesinde yapıldığını dile getiren yazar, böylece Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin eserlerin ne ifade ettiğine dair bilgi sahibi olmasını engelleyerek pazarlık gücünü arttırmayı başardığını ifade eder. Yapılan pazarlıklarda Almanya'ya kırık dökük mermer parçaları verdiğini zanneden Osmanlı Devleti, eserlerin arkeolojik açıdan ifade ettiği önemi anlayacak uzman kadrolarının olmayışının veya yanlış yönlendirilmenin bedelini ödemiştir. Yazara göre Osmanlı Devleti'ni yanlış yönlendiren ise Müze-i Hümayûn Müdürü

Dethier'dir. Müze-i Hümayûn Müdürü olması bir yana, aynı zamanda arkeolog olan Dethier, tüm bu süreçte kurumsal olarak Osmanlı Devleti'ni uyarmadığı gibi bilakis eserlerin satılması sonrası alınacak tazminatla müzenin eksiklerinin giderilebileceği yönünde görüş beyan etmişti. Düyûn-u Umûmiye Mektupçusu Vahit Bey de 1910 senesinde Servet-i Fünûn'da yayımladığı Osmanlı Müzesi Tarihçesi isimli makalesinde Dethier'i çok çarpıcı ifadelerle itham etmektedir. Bergama'daki kazılardan ortaya çıkarılan ve Carl Humann tarafından Almanya'ya götürülen eserlerin aslında 1874 Nizamnâmesi gereğince üçte ikisinin Müze-i Hümayun'a ait olduğunu belirten Vahit Bey, bu hususun korunması vazifesinin ise Müze-i Hümayûn Müdürü Dethier'in görevi olduğunu belirtir. Üstelik Dethier'in devleti ikna maksadıyla "Bu taş parçalarından müzeye ait olan ve ne çare ki adet olarak çok fazla eserlerin İstanbul'a nakli için yüzlerce liralara sarfı lazımdır. Bunları Almanlara bin Napolyon'a satmak pek kolaydır. Böyle pis, kırık dökük, adi mermer parçalarına bu kadar para vermek lüzumsuzdur" şeklinde beyanda bulunduğunu ifade eden Vahit Bey, bu nadir eserlerin Berlin Müzesi'ne verilmesi sorumluluğunun Dethier'e ait olduğunu kanaatindedir.

Eserin ikinci bölümünde "Bergama'da Alman Kazıları Tekrar Başlıyor (1900-1913)" adlı alt başlıkta yazar, literatürde 4. sezon kazıları olan isimlendirilen ve 1900-1913 yıllarını kapsayan faaliyetleri ele almıştır. Bu dönem kazılarında yalnızca antik kentte değil, o zamanlar küçük bir kasaba olan Bergama'nın içinde kalan birtakım noktalarda olduğu gibi, antik kentin sınırları dışında kalan yerlerde de araştırmalar gerçekleştirildiğini belirten yazar, 1913 senesinde gerçekleştirilen son kazı faaliyeti sonrası gerek I. Dünya Savaşı'nın başlaması gerekse de savaş sonrası yaşanan ekonomik buhran ve Osmanlı topraklarının işgal altında olması sebebiyle kazıların devam etmediğini, Almanya'nın Bergama'da yeni kazılara Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması sonrasında 1927 senesinde tekrar başladığını ifade etmiştir.

Eserin ikinci bölümünün son alt başlığı ise "Zeus Sunağı'nın Sergilenişi ve Pergamon Müzesi" adını taşımaktadır. Yazar bu bölümde, Zeus Sunağı'nın Almanya'da Kamuoyuna açıklandığı 1880 senesinden, Pergamon müzesinin açıldığı 1930 senesine kadar olan süreci değerlendirmiştir. Zeus Sunağı'na ait parçaların kamuoyu ile ilk tanışması 1880 yılı Ocak ayında gerçekleşmiş ve yüksek kabartma olarak işlenmiş insan ve hayvan figürlerinin son derece etkileyici betimleri arkeologları olduğu kadar sanat tarihçilerini de kendisine hayran bırakmıştır. Ancak sunağın asıl etkileyici gösterimi 1886'da Berlin'deki

Kraliyet Sanat Akademisi'nin yüzüncü, Kaiser Wilhelm'in ise Prusya tahtına yükselişinin yirmi beşinci yıldönümünün kutlandığı sergiyle gerçekleşmiştir. Hemen akabinde ise Berlin'in Müze Adasında, 1902 senesinde, Fritz Wolff tarafından tasarlanan bir müze yapılarak Zeus Sunağı 1908 senesine kadar burada sergilenmiştir. Zeus sunağına yakışır yeni bir müze yapımı ise 1909 senesinde başlamış ve yeni Pergamon Müzesi'nin inşası, I. Dünya Savaşı, 1918-1919 Alman Devrimi ve 1922/1923 ekonomik buhranın neden olduğu gecikmeler nedeniyle 1930'a kadar sürmüştür. 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı sırasında Pergamon Müzesi büyük hasar görerek kapanmış; savaşın sonunda, Berlin hayvanat bahçesine yakın bir sığınağına yerleştirilen sunak parçaları, Sovyet Kızıl Ordusu tarafından savaş tazminatı olarak Sovyetler Birliği'ne götürülmüştür. Yaklaşık on sene el konulan frizler, 1959'da Doğu Almanya'ya iade edilmesi sonrası tekrar birleştirilmiş ve ardından Pergamon Müzesi ziyaretçilerine açılmıştır.

Eserinin sonuç bölümünde Osmanlı döneminde eski eser anlayışının Tanzimat Dönemi ile birlikte büyük bir değişim geçirdiğini ifade eden yazar, bu dönemin ayrıca başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere batılı ülkelerinin hemen tümünün, mümkün olduğunca çok eser toplayabilmek için birbirleriyle yarıştıkları süreci başlattığını belirtir. Yazara göre 19. yüzyıl boyunca devlet destekli müzeler özellikle Avrupa çapında giderek daha popüler hale gelmiş ve Osmanlı Devleti'ne uygulanan siyasi baskı ve şantaj yöntemleriyle de pek çok değerli eser yabancı müzelerin envanterine girmiştir. Bu bağlamda Zeus Sunağı da Carl Humann'ın 1869-1878 yılları arasında kaçak olarak, 1878-1886 yılları arası ise resmi izinle gerçekleştirdiği kazılar sonrasında Bergama'dan Berlin'e taşınmış ve Alman İmparatorluğu'nun emperyal zaferi olarak yeniden inşa edilmiştir. Eserin sonuç kısmında ayrıca Zeus Sunağı'nın geri getirilmesine ilişkin değerlendirmede bulunan yazar, köken ülkelerden yağmalanan eserlerle oluşan Batılı müzelerin hiçbiri, kaçak yollarla veya izinle alınan eski eserleri geri vermeye veya müzakere etmeye bile yanaşmadığını ve bu konularda hazırlanan mevzuatın pek çoğunun da zorlayıcı hükümler içermediğini belirtmektedir. Bergama 2014'te UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girmesine rağmen Bergama'ya gelenlerin Zeus Sunağı'nın bulunduğu alanda, muhteşem yapıyı değil, Sunağın bulunduğu alanda kök salmış çam ağaçlarını gördüklerini ifade eden yazar, Türkiye'nin son yıllarda arkeolojik kazılara verdiği önem, ayırdığı kaynak ve yeni müzeleriyle bu konuda yapılacak girişimlere önderlik ve öncülük edebileceğini, bu nedenle, Zeus Sunağı da dâhil olmak üzere, bu topraklardan yağmalanarak götürülen eserlerin geri getirilmesi

için dünya kamuoyunda farkındalık yaratmak ve gündemde kalmasını sağlamak üzerinde durulması gereken başlıca görev olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur.

Ali Sönmez'in "Yitik Miras Zeus Sunağı Avrupa'nın Kısacında Âsâr-ı Atika Politikası" isimli eseri gerek Osmanlı Devleti'nin eski eser politikası ve yaşanan sorunlar gerekse de Zeus Sunağı'nın Almanya'ya götürülmesinde yaşanan süreci yabancı kaynaklar ve Osmanlı arşiv belgeleri ile karşılaştırmalı olarak ele alması dolayısıyla akademisyen ve serbest okuyucuların oldukça faydalanabileceği bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.